

meg. A kikezdett test önfényképe a sárba ragadt, nyikorgó SZEKÉR. Valóságos kórházi, alkalmassint intenzív osztályi önarckép a KLEP-SZIDRA, a lemeztelenült lélek sikolya Istenhez a ZSOLTÁR.

Baka költészetéről életében, halála után is olvastam-hallottam fenntartásokat. Jambusos ritmikája egyhangú, élményeit a pátosz szűk érzésével éli át, képzetei monomániásan belterjesek: így szóltak az észrevételek. Bár csakugyan alig akad egy-két anapesztikus lejtésű, illetve ütemes verse, a jambikus versbeszédet bírálótól eltérően kell megértenünk. Ez az *egy* hang, ez az egyhangúság a bölcséletileg fölfogott élet jelenlétének ritmusa. Kosztolányi dikciója is jambikus, ami az ő esetében az áradó, rajongott élet ritmusa. Ahogy a következetes jambusi versbeszéd másféle képzetekkel társul, másképpen kottázandó, ám akkor is egy rögeszmés szenvedéllyel egybehangzó ritmus, Baka Istvánról szólva egy tragikus világlátás állandó ritmikai tónusa. A mindennapi kedves, humoros vagy közvetlen és életzagú motívumokat Baka gnosztikus költészetana meghatározásánál fogva csakugyan már-már egészen kizárja, ez azonban szerves és szuverén világmagyarázatának ára. Képzeteinek tartománya valóban nem nyitott, ezt viszont metafizikai meggyőződésének természete és a költő hitvalló magatartása szabja meg. Mégis a TÁJKÉP FOHÁSSZAL így, ahogy van, számos lenyűgöző, maradandó vers gyűjteményeként, Baka Istvánnak a maga világlképét teljes körként beírt költészeteként a magyar irodalom ünnepi eseménye.

Rába György

A HŰSÉGES SZÁZLÁBÚ

Eörsi István: *Az ötlábú bárány*
Pesti Szalon, 1996. 474 oldal, 1100 Ft

Mivel a publicisztika a pillanat szellemi pillangója, a „*harminc év egybegyűjtött publicisztikája*”-ként meghatározott kötet oximoron. Vagy legalábbis furcsa műfajú könyvet sejtet. Az aktuális, időszerű publicisztikák többnyire

a pillanat sürgetésének engedve születnek, mélyebb gondolatoknak rendszerint komolyabb formát keresünk. Ez a folyamatos jelenidejűség egyszerre jelent esélyt és veszélyt az „*összegyűjtött publicisztika*” számára. A műfaj így éppúgy válhat páratlan kor- (néhol kór-) történeti tünetté, mint az egyidejűség izgalmanak kihűlésével az érdektelenség leplelvel borított ócskasággá. Eörsi István száz-egynéhány publicisztikája furtonfurt lehányja magáról e leplet, hol így, hol úgy, többé vagy kevésbé, de ma is néhol érdekesnek, többnyire izgalmasnak bizonyuló írásokat tartalmaz a kötet.

Holott finoman szólva is változó közegben változó közönséghez szólnak ezek a dolgozatok.

„1966 és 1980 között folyton-folyvást azon ürügyeken törtem a fejem, hogy nyilvánosságra seghessem csempészárumat. 1981-ben publicisztikám ladikja a szamizdat vízeire bukdosott át, ettől kezdve nem volt szükségem ürügyekre. Lesz talán olyan olvasóm, aki azt mondja erre: »Nagy hár«” – írja a fűszövegben Eörsi, és elég csak felidézni az elmúlt tíz év politikai viharait ahhoz, hogy belássuk: az a bizonyos ladik, bár jó szüllel, de viharos vizeken vitézkedik azóta is. Éppenséggel ez lehet az első ok, ami az amúgy tekintélyes befektetés mellett szól. (A könyv árára gondolok.) Azt persze nem állítom, hogy a könyvet olvasva egy „kis családi” moziátogatás árérték leperg előttünk a „Történelem” mint olyan, de vigasztalja az Olvasót az, hogy a „Történelemnek” ez amúgy sem szokása. Ezzel szemben az elmúlt harminc év történetének egy sajátos olvasatát, a szerző problémaérzékenységén átszűrt verzióját kapjuk. Így nem is az a kérdés, hogy reprodukálódik-e itt a történelem a maga teljességében, hanem az – szerzőnk ifjúságának terminológiáját idézve –, hogy milyen is e szubjektív történetek szubjektuma, vagy John Travoltát idézve: „*Nicsak, ki beszél itt.*”

Mindenekelőtt: ez a kérdés megválaszolható az egybegyűjtött írásokból, sőt csakis azokból válaszolható meg. Emez utóbbi kitéttel kizárom szerzőnk történelmi szerepvállalásának méltatását, valamint a személye körül buján burjánzó legendárium taglalását. (Így nem sülyedhetek el annak a történetnek a szépségében, amelyet egy szemta-

nútól hallottam, aki megesküdött arra, hogy hősünk egy ízben valamely *Autobahn* pihenőjében egy Dacia vagy mi oldalához támaszkodva, erős felindultságában egy állító helyében megevett egy tábla angolszalonnát, melyet egy kis gyulaival öblített le. Minek tagadnám, a szemiperiféria értelmiségének a nyugati koleszterinhisztériás, müzlievő egészségkultusz elleni heroikus partizánharcát ünneplem e fennkölt tettben.) Azonban ennél fontosabb, hogy valami kirajzolódik ezekből az írásokból, mondhatnánk felsejlik a szerző profilja, és ez már önmagában is teljesítmény. Elég napjaink, a klasszikus államszocializmus szürke unalmát reprodukáló arctalan sajtótermékeinek valamelyikét (nem szenvedünk bennük hiányt) kézbe venni ahhoz, hogy értékelni tudjuk az Eörsi publicisztikájából felszejlő egyéniség jelentőségét. Épp ezért azt hiszem, Nádas Péter egy kissé szigorú volt, amikor amúgy pontos és tiszta szavú Lengyel László-esszéjében az eredeti hangú publicisták körét oly szűken húzta meg.

Ezek az írások tehát kirajzolnak egy alakot, az elbeszélőt, akihez lehet viszonyulni, akivel viszonyunk lehet. Ez a figura innen szellemes krakélernek, okos kamasznak látszik, sovány testén összébb húzza felhajtott gallérú bőrzakóját, Czibulski, Robin Hood és Bors Máté egy személyben, de nem a szívtipró macho, hanem az érző lelkű apacs, aki miután csúffá tette a hatalmasokat, és vagyonukat szétoztotta az árvák közt, a lefutó szereplőlista alatt kilovagol Perzsiából. No most, fényképről van szerencsém ismerni a szerzőt, így hajlamos vagyok elfogadni, hogy *nem épp így néz ki*, a fenti leírás fizikai paraméterei inkább a *Magyar Narancs* fotósaira illenek, mintsem jeles publicistájára. (Ami azt illeti, „tovább már nem gyengülő hajhagymám” szerzőnk maga is gyakran ironizál.) Ennek ellenére ez a virtuális alak súlyosabban van jelen, mint a biológiai alakzat, és ez voltaképp igen csak reménytelen. Talán nem vagyok egyedül azzal, hogy egyre nehezebben találók a misztikus „belső készítés” mellett indokot arra, hogy miért is írjak. Olvasni nem olvassák, a világ sorát előbbre nem viszi (igaz, hátra sem), meg nem fizetik. Hát akkor mi végre e világi hívság, az „önkínzás, ének”? Eörsi virtuális reinkarnációja irányadó lehet. A fizikai létből való ideiglenes kilépés, egy új, szeretni

való szellemi ego megalkotásának és életre keltésének esélye olyan lehetséges ok, amely mozgásban tarthatja azokat, akik eléggé narcisztikusak ahhoz, hogy le legyenek nyűgözve új imaginárius egyéniségüktől, és eléggé realisták ahhoz, hogy utálják már régi fizikai valójukat. (Ez a lehetőség persze mindkét irányban nyitott, amilyen jól sikerül a képzeletbeli átváltozás Eörsi számára a papírlapokon, a „fiatal tehetség” fizikai kategóriából számtalan szép arcú vénkisasszonykedvenc töpörödik írásaiban középszerű gnómá.) Az átlénygülésnek ezt a lehetőségét nevezhetnénk a marginalizálódó értelmiség elsődleges, mert el nem vehető, általános és állandó kárpótlásának. És ehhez kapcsolódik egy másik, már szűkebb, másodlagos kárpótlás is.

A rendszerváltás jó néhány generációt elmeszelt szellemi értelemben. A konformitás vagy, udvariasabban és hazugabban, a határok belülről való feszegetése nem önérték többé, miként a sejtetés, a burkolt üzenetek, a sorközökből kikacsintás képessége is nagyjából hasznavehetetlenné vált. Miként a nyugalomba vonuló két és fél méteres kosárlabdázó is egy pillanat alatt körülrajongott sztárból különös furcsasággá degradálódik, lételeme elvesztésével a magyar értelmiség nagy részére is rázuhant a valóság, még velünk vannak, de szellemileg már nem léteznek. Paradox módon ezt a szellemi ellehetetlenülést nem kísérte intézményi váltás, sőt mintha csak fokozta volna a szellemi margó képviselőinek pozícióföltöltő és gyűjtőszennvedélyét. Terjedelmi korlátok visszatartanak a probléma (szellemi és intézményi-strukturális pozíció összefüggésének) részletes tárgyalásától. A lényeg az: mire AZ ÖTLÁBÚ BÁRÁNY megjelent, eldőlt a rendszerváltás egyik legfontosabb, de valójában soha meg nem vívott harca az új rendszer elit pozícióiért. Nem a korábbi demokratikus ellenzék nagyjai lettek a köztársaság új korifeusai, hanem a magukat a reformokért szorgosan, belülről harcoló értelmiséginek álmodó/festő kultúr-apparatcsikok. Ezért a veszteségért a rendszer- és elit-váltó ambíciójú ellenzék egészét nem, ám Eörsit speciel kárpótolhatja a *szabadság nyelvének birtoklása*. A kötet írásai alátámasztják a fülszöveg állítását, miszerint szellemi értelemben a szamizdattal kezdődött az új világ,

és nem 1989-ben, mivel az illegálitásban kiléptek már ekkor taktikai öncenzúra és pártállami kalkulációk nélkül írogathattak. Itt és most ennek a helyzetnek nem a politikai vagy filozófiai hasznairól szólnék, ezt a feladatot vélhetőleg amúgy is jogosabb lenne egy Kis János- vagy Kenedi-kötet méltatása kapcsán elvégezni. Amikor azonban süldő kölyökként először vehettem kézbe a *Beszélt*, nem a politikai állítások súlya, a filozófiai mélységek vagy a szociológiai tényfeltárás rázott meg leginkább, hanem a stílus: a szabadság jelzős szerkezetekből, plebejus fricskákból és emancipáló tiszteletlenségéből szőtt vadvirágos textúrája, amely stílusnak Tamás Gáspár Miklós mellett Eörsi volt a másik atyamestere. Éppenséggel nem rosszak a hetvenes évek ürügyekbe csomagolt publicisztikai sem, de szerzőnk lelke és pennája valóban „*börtönéből szabadult rab*”-ként a szabadság mámorában ficánkol, érvel, viháncol és kritizál a „második nyilvánosság” fórumain. És ez a nyelv, miként Eörsi kedvelt pálinkája, az idővel egyre jobb lesz, minek folyamánaképp a korosodó mester némely írása frissességével és szemtelen pontosságával még a *Magyar Narancs* aranykezü taknyosainak (Kovács, Nádori, Winklair, Bojtár) stílgéniusz csatársorából is kitűnik. Nem túl kockázatos kijelenteni, hogy Eörsi Istvánból nem lesz a Magyar Tudományos Akadémia vagy az Írószövetség elnöke, de éppígy megreszkírozható, hogy a szabadság nyelve (melyet Eörsi oly folyékonyan beszél) a volt és jelenlegi funkcionáriusok számára örökké elérhetetlen marad.

Eddig az átlényegülésről, váltásról, szakításról beszéltem igencsak félrevezető módon, ugyanis ha van kulcsszava ennek a kötetnek, akkor az bizonyosan a hűség. Manapság, amikor a leggyakoribb morális metafora egy szíriai város logisztikai nehézségeit taglalja, és kedvelt társasági időöltés „a csak az ökör következetes” maxima fejcsóváló ismételtetése, akkor ez a hűség társadalmi erőnyé válik abban az értelemben, hogy mutatja az irányt, hogy igenis lehetséges, hogy nem szükségszerű megbolondulni, de igenis lépést lehet tartani; ha küzdelmek, tépelődések, törődések és megtörettetések árán is, de van ÚT, és azon – kissé felpuhítva egy harcós lelkű, gazember pék hitvallását – végig lehet menni.

Felteszem, még magát a – legsötétebb hazai árnyékszékekből gyűjtött bélsárral már sokszor megdobált – szerzőnket is meglepte az elmúlt hónapok ama retorikai innovációja, miszerint 1957-ben – tehát éppenséggel a börtönben ülve – a sztálinista ideológusokkal a mai koalíció elvi alapjait köpülte. E kijelentésnek nem primer ostoba aljassága a meglepő (ismerjük a délceg fiatal szabadelvűt, s tudjuk, hogy nem hülye, s nem gondolta, „csak tette”, amit mondott), hanem hogy felélős politikai tényező a neveltségessé válás veszélye nélkül ilyen nyilvános kijelentésre ragadtathatja magát. Az ÖTLÁBÚ BÁRÁNY ezzel szemben nem botlik meg, hanem éppenséggel annak a krónikája, hogy miként lehet a szabad, demokrata értékeket következetesen képviselni.

A szabadság és demokrácia értékparájából az utóbbi általában is kevésbé problematikus, és ez így van Eörsi írásaiban is. Jogszerűség, átláthatóság (a cenzúra bevezetésének abszurdan komoly követelése az Írószövetség 1981-es közgyűlésén), tolerancia, jogállamiság, többpárti intézményrendszer, fair választások, más efféle. Komoly dolgok, amiket ma józanul senki sem vitatna, de ezek mellett letenni a garast, akár csak tíz éve is, még ködszurkáló hőzöngésnek számított. A szabadság értékének világra segítése már bonyolultabb dolog. Nem mintha Eörsi nem állna ki következetesen az egyéni szabadságjogok tiszteletben tartása mellett, sőt a magyar nyilvánosság komolyan vehető szereplői között viszonylag ritkán mondható lendülettel lép fel cigányok, zöldek, melegek, nők és zsidók emberszámbavételéért. A zavaró tényező, amely vörös fonálként (elnézést) húzódik át a publicisztikafüzéren, nem más, mint a baloldaliság, ekképpen egybekapcsolva „*új idők dalait*” az „*ürügyekbe csomagolt csempészárúval*”. De ez a hűséges baloldaliság több és fontosabb, mintsem hogy Eörsi kötet szerkesztői fortélyának tekintsük. A kilencvenes évek publicisztikáiból kirajzolódó személyes dilemmák ismét égető társadalmi, ideológiai problémákká válnak. Nem pusztán azért, mert szerzőnk, kitől ugyan nem idegen a magányos cowboy/indián szerep, mégis egy jelentékeny nagyságú értelmiségi csoport, a baloldali liberálisok reprezentánsa. A definíciós csapdákat megint kikerülném, hadd hes-

sentsem el a túlbonyolítás rémét Eörsi saját szavaival: „*Annóra azonban nem ment el az eszem, hogy ebben a meghökkenett cikkben a baloldaliság átfogó elemzésére vállalkozzam*” (456. o.), olvashatjuk a Seres László ideológiai szárnyváltását nehezményező 1995-ös írásban. Ám bármely alakváltozásokon ment is keresztül az elmúlt évtizedekben ez a bizonytalan formájú baloldaliság, az világos, hogy a reális (állam)szocializmusok bukásával, az egypólusú világrendben ez az ideológiai irányzat történetének leg súlyosabb válságát éli át.

Épp mert tisztességesebb a *Népszabadság* kultúrrovatánál mostanában újra felfedezett kádárista ideológusoknál, akik a piacgazdaság (más frazeológiában kapitalizmus) diszfunkcióiból és árnyoldalaiból valamely szocializmus apoteózisát kanyarítják, Eörsinek van bátorsága kimondani: „*Ebben a bánatos helyzetben semmiféle baloldálnak – se a szocialistának, se a nem szocialistának – nincs a piacgazdasággal vagy ennek jelenlegi formáival szemben működőképes gazdaságpolitikai elképzelése. Ez a baloldal egyetlen – de annál mélyrehatóbb – veresége.*” (457. o.) És nem lehet nem hallani a fogcsikorgatást, mikor az ősi, igazi és talán utolsó baloldali azt kénytelen leírni: „*Éljen tehát a piac, mondom, de csak mert amúgy is él, kipróbált és csak az áhítózas színtjén jelentkező alternatíváival ellentétben, amelyek nem élnek. Éljen tehát az élet...*” (Uo.) Az értelmes baloldali, bár nem szereti a kapitalistákat, tudja, hogy nélkülük nem megy, a nagy konszernnek nem választott legitimáción nyugvó hatalmának árnyoldalait is látja, de tisztában van azzal, hogy a pénz médiumának rezdüléseit a törvény milyen ügyefogyottan tarthatja kordában, hogy jelenlegi helyzetünkben sajnálatos módon nem több, hanem kevesebb államot kell kívánnunk.

Az alternatív víziók teljes hiánya olyan feloldhatatlan problémát jelent, amely még sok fejfájást fog okozni mindannyiunknak. De az ilyen ideológiai vákuumhelyzetet mintha csak Eörsinek találták volna ki, publicisztikája pengéjét a pillanat ígésében még sokáig a túlhatalmat gyakorló szervek potrohába meritheti. Kívánom, hogy az e publicisztikákból kötött újabb csokrokat: a hat-, hét-, nyolclábú furcsaságokat mielőbb olvashassuk.

Desseuffy Tibor

A NYOMON KÖVETENDŐ NYOMTALANSÁG

*Kőbányai János: Szarajevói jelentés
Pelikán–Múlt és Jövő, 1996. 352 oldal, 690 Ft*

*„A történelem állandó nyomásában
nehéz okosnak lenni.”*

Végy egy szöveget, s ha olyan – üsd fel akárhol; szövegetnek egészére jellemző mottót mutat. Erre is így akadtam. S mivel Kőbányai János stílusa meglehetősen sziporkázó, no meg mivel riportalányai ebben a műben szinte megszámlálhatatlanok – a jelmondat gazdája, kimondója elhalványul a legfőbb beszélő: a *szöveg egésze* ellenében. A SZARAJEVÓI JELENTÉS a korra jellemző könyv. Egy könyv, melynek címlapján, azon a tenyérnyi színes képben egy szarajevói utcán a szó valamennyi értelmében vér patakzik. Szerencsére (állítólag) ez már múlt. Elég közelmúlt. Holott pár év, hónap, sőt nap alatt az ezredforduló nyomása alatt – mit történelmivé! – geológiai-ivá öregednek a közelmúlt tudatrétegei is.

Ez a kötet a közel hajlás és madártávlat, a fikció és a „vérité”, a heves emlékezet, az intenzív napirenden tartás, a feszültség és a készenlét egyik jelentős teljesítménye irodalmunkban. A gyorsan dolgozó, sebesen helyszínelő és meglepően témát váltó fiatalember hetedik kötete. Nem aktualitása, hanem megmunkáltsága jogosít fel, hogy fontos könyvnek tekintsük. Magyar könyvnek, zsidó könyvnek, európai könyvnek annyi minden lázában vergődő közgondolkodásunk kórházi ágyának éjjeliszekrényén. Senki nem tesz nagyobb szolgálatot, mint aki anyanyelvén képes egyetemes gondokhoz hozzászólni.

„*Vonal. Első vonal. Igazi szarajevói kulcsfogalom. Ide jár – mint gyárba, hivatalba – a város férőkapacitásának jó része.*» *Véres valóság.*« *A szókapcsolat eredeti, nem metaforikus értelmében...*” „*A várost – szinte kivétel nélkül – szarajevóiak védik.*” A két mondatnyi hídfő között négy nyomtatott oldalnyi szöveg. Sűrű, mint néhol a „megénekelte” sötétség, köd vagy havazás. A „történetben”, melynek a tulajdonképpeni jelen ideje körülbelül kétezer év, ha nem öszövétségien, három. De csak ebbe a pár oldalba belefér, hogy „*nincs négyzetméter, amelyre*